

ORTAYA ÇIKIŞI VE UYGULANIŞIYLA MARSHALL PLANI

Çağrı ERHAN*

I-Planın Kökeni

1947 başından itibaren A.B.D. ile Sovyetler Birliği arasında savaş sırasında kurulan işbirliği ortamı yavaş yavaş ortadan kalktı. Amerikan kamuoyunda yayılan "kızıl tehlike" korkusu, halkın ve yöneticilerin Sovyetlere ilişkin düşüncelerinde büyük bir yön değişikliğine yol açtı. Bu büyük değişimin en büyük göstergesi 12 Mart 1947'de Başkan Harry Truman'ın Kongre'de yaptığı konuşmada, ilk kez, dünyanın iki ideolojik ilkeler dizisi arasında bölünmenin aşamasında olduğundan bahsetmesiydi. Bu tarihi konuşmasında Truman, komünist tehlikesi ile karşı karşıya bulunan Türkiye ve Yunanistan'a A.B.D.'nin 400 milyon dolarlık askeri yardım yapacağını açıklıyordu.¹

Truman Doktrini'nin ilânıyla, soğuk savaşın dış ve iç gerekleri, karşılıklı olarak ideolojik ilkelere seslenme kılıfı altında birbirlerini beslemeye başladı. Her ikisi de evrensel görüşler olan liberalizm ve komünizm, karşılıklı olarak birbirlerini dışladılar. Böylece, her iki taraf da, tüm dünyayı ideolojik kavganın politikasındaki üstünlükten ayrılmayacağı bir arena olarak algılamaya başladı. Bir ülke ya Sovyet ya da A.B.D. bloğu içindeydi. Bunun ortası yoktu.²

Burada, soğuk savaşın dünyanın diğer bölgelerini nasıl etkilediği konusunu bir kenara bırakarak, bu çalışmanın asıl konusu olan Avrupa'ya ilişkin gelişmelere geçelim.

Amerikalılara göre, savaşın getirdiği büyük yıkım Avrupa'da kaos yaratmış ve bu nedenle komünistler ve dolayısıyla Sovyetler güçlenmişti. Sovyet yayılması karşısında, Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi. Avrupa, ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasi olarak da bağımsızlığını koruyabilirdi. A.B.D. bu noktada, İngiltere, Almanya ve Fransa'yı ve sonra tüm Avrupa'yı artan bir biçimde siyasi

*A.Ü. Siyasal Bilgeler Fakültesi, Araştırma Görevlisi

¹William McNeil, *America, Britain and Russia: Their Co-operation and Conflict (1941-1946)*, New York, Johnson Reprint Corporation, 1970, s.737.

²Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri*, (çev. Birtane Karanakçı), İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1989, s.437.

ve ekonomik işbirliği içine sokmak, böylece bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istiyordu.³

Savaş sonrasında Amerikan yöneticileri, iyimser bir tahminle, Avrupa'nın tamirinin sınırlı iki taraflı kredilerle, IMF yoluyla uygulanacak istikrar programlarıyla ve son olarak BM ve Dünya Bankası'nca finanse edilecek Yeniden İmar Planı ile yapılabileceğini düşünmekteydiler. Ancak, giderek artan ekonomik istikrarsızlıklar bunların dışında daha kapsamlı bir program geliştirilmesi ihtiyacını doğurdu. Ünlü Amerikalı düşünür Walter Lippmann'a göre, Avrupa'daki ekonomik sorun aşılmazsa, bu en kısa sürede bütün dünyayı kaosa sürükleyebilirdi. Avrupa'da alınması gereken önlemler ekonomik bir birlik oluşturmak hedefine yönelik olmalıydı. En az Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kadar kapsamlı bir program doğrultusunda yürütülmeliydi. Yine Lippmann'a göre Avrupa'ya tek tek ülkeler olarak değil bir bütün olarak yardım edilmeliydi. Bu hem ekonomik bütünleşmeyi hızlandırır, hem de yeniden imarı kolaylaştırırdı. Tüm ülkeler tek bir tamir programının tarafları olmalıydılar.⁴

Savaş sırasında, savaş sonrası düzen ve bütünleşmiş Avrupa'ya ilişkin münferid fikirler Washington'da ihtiyatla karşılanmıştı. Ancak, 1947 başından itibaren, ticaretin dünya çapında serbestleşmesi fikri çerçevesinde, Avrupa bütünleşmesi ya da en azından Avrupa'nın ekonomik bütünleşmesi fikri büyük destek görmeye başladı. A.B.D.'nin federal yapısına benzer, gümrük duvarlarından ve her türlü ticari sınırlandırmadan arındırılmış bir Avrupa'nın, öncelikle Avrupa toplumunu daha müreffeh hale getirerek komünist yayılmasına karşı koruyacağı, sonra da Amerikan ekonomik çıkarlarının gerçekleşmesine hizmet edeceğine olan inanç giderek arttı. 1947'de, Avrupa ekonomisinin giderek kötüleşmeye başlaması, savaş sırasında kurulan A.B.D.-Sovyetler Birliği ittifakının ortadan kalkmaya başlaması ve savaş sonrasına ilişkin nihai barış düzenlemelerine ilişkin müzakerelerin bir türlü sonuçlandırılmaması, Amerikan siyasetini plânlayanlar arasında bu fikrin iyice güçlenmesine yol açtı.⁵

5 Mart 1947'de, Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik ve askeri yardım görüşmelerinin başlamasından kısa bir süre sonra, A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dean Acheson, Dışişleri-Savaş-Donanma Bakanlıkları Koordinasyon Komitesi (State-War-Navy Coordination Committee, (SWNCC))'nden Avrupa'ya yapılması düşünülen yardımlar konusunda çalışmalar yapılmasını istedi. 11 Mart'da SWNCC bu konuyu görüşmek ve bir rapor hazırlamak için geçici bir kurul oluşturdu. Kurul, yardım yapılacak ülkeleri tespit edecek, yardımlara ayrılacak kaynak, yardımların muhtemel kapsamı ve yardımların başarısız olmasından doğabilecek olumsuzluklar konularını inceleyecekti. Kurul ilk raporunu 21 Nisan'da açıkladı. Raporunda acil yardıma ihtiyaç duyan ve duymayan sekizer devlet sayılıyordu. Komünizmin Batı Avrupa için büyük bir tehlike olmaya devam ettiğine işaret edilen raporda, Sovyet yayılmasına karşı bir güç dengesi oluşturulabilmesi için öncelikle İngiltere, Almanya ve Fransa arasında bir

³ Michael Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952*, New York, Cambridge University Press, 1983, s.22.

⁴ Alexander De Conde, *A History of American Foreign Policy*, New York, Charles Scribner's Sons, 1971, s.675.

⁵ Frank Block, *The Origins of Economic Disorder*, New York, McGraw Hill, 1971, s.85.

işbirliğinin sağlanması gerektiği ifade ediliyordu. Komünist yayılmaya karşı en iyi cevabın, A.B.D.'nin yardımıyla Batı Avrupa'nın tamir edilip yeniden canlandırılması olduğu savunuluyordu. Ancak rapor, kapsamlı bir programa dayanak olma özelliği taşııyordu.⁶

SWNCC bünyesinde oluşturulan kurul ile aynı anda, Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi'nde de, ünlü stratejist George Kennan başkanlığında bir çalışma grubu oluşturulmuştu. Bir öneğine göre çok daha sistematik ve kapsamlı çalışmalar yapan bu grup ilk raporunu 23 Mayıs 1947'de Dışişleri Bakanı George Marshall'a sundu. Rapora göre, Amerika'nın yapacağı ekonomik yardımlar, daha fazla beklenilmeden yaz ortasında başlatılmalıydı. Yardımlar en fazla Batı Avrupa üzerinde yoğunlaştırılmalıydı. Amerika'nın lafı bırakıp icraata geçtiğini göstermek için, Avrupa'da yoğun ve enerjik bir faaliyet başlatılmalıydı. Raporda en çok üzerinde durulan ve "Avrupa'nın yeniden imarının dayandığı en büyük unsur" olarak nitelendirilen konu, "Avrupa için Kömür Programı" olarak özetlenebilecek, Ren vadisindeki kömür üretiminin restorasyonunun amaçlayan çalışmaydı. George Kennan'a göre, Ren bölgesinin ve dolayısıyla Almanya'nın yeniden imarı gerçekleştirilmeden, Batı Avrupa'nın yeniden imarı söz konusu edilemezdi.

23 Mayıs raporuna göre Avrupa'nın yeniden imarı iki aşamalı bir çalışmayı gerektirmekteydi. Birinci aşamada, ekonomik darboğazların hızla aşılacağı kısa vadeli bir faaliyet, ikinci aşamada ise, Avrupa'nın ekonomik açıdan tamiri için uzun vadeli bir program öneriliyordu. Kısa vadede, Avrupa'ya güven verilmeli, Ren kömür üretimi yeniden başlatılmalı, bu kömürün tüketim alanlarına dağıtımı sağlanmalıydı. Uzun vadede, A.B.D. Avrupa işlerine asgari düzeyde karışmalı, Avrupalıları kendi ayakları üzerinde durduracak bir yardım programı geliştirildikten sonra bunun uygulaması Avrupalılara bırakılmalıydı.⁷

Bu iki kurul raporlarını hazırlarken, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dean Acheson da, Avrupa'nın yeniden imarı konusunda kendi görüşlerini biçimlendirme çabası içindeydi. Acheson 8 Mayıs 1947'de Cleveland Mississippi'de yaptığı ünlü konuşmasında, A.B.D.'nin neden Avrupa'nın ekonomik durumunu düzeltmek zorunda olduğunu şöyle açıklıyordu:

"A.B.D.'nin üretimi ile dünyanın diğer bölgelerindeki üretim arasında çok büyük bir bağ vardır. Amerika'nın kendi çıkarları açısından, diğer "zor durumdaki" ülkelere yardım etmesi gerekmektedir. Dünyada istikrar sağlanmadan ve bazı dış ülkeler ekonomik olarak kendi kendilerine ekonomik olarak yeterli hale gelmeden, A.B.D. için uzun süreli bir barış ve refah söz konusu olamaz. Acilen çözülmesi gereken sorun, 16 milyarlık ihracat ile 8 milyarlık ithalat arasındaki farkı kapatmaktır. Amerika acilen, ithalatını ve Avrupa ülkelerindeki üretimi artırmalı ve Avrupalıların gelir düzeyinin artmasına yardımcı olmalıdır."⁸

⁶ Charles L. Mee, *The Marshall Plan: The Launching of Pax Americana*, New York, Simon and Schuster, 1984, s.91-92.

⁷ *Ibid.* s. 93.

⁸ Council on Foreign Relations, *The United States in World Affairs: 1947-48*, New York, Harper and Brothers, 1948, s.57

Acheson'un konuşmasında açıkça görüldüğü gibi A.B.D., tekrar ayağa kalkmış, üreten, mal alıp satabilen bir Avrupa'ya ihtiyaç duymaktadır. Çünkü, savaş sonrasında, içeride, işsizliğin azalması, ödemeler dengesinin sağlanması ve ihracatın artırılması için dışarıda Amerikan ticaret ve yatırım hacminin artırılması gerekmektedir. Amerikan ticaret çevrelerinin en önemli müşterisi Avrupalılar olduğuna göre, önce bunların canlandırılması ve savaşın getirdiği tahribatın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Avrupa bütünlüğü bir dünya ticaret sisteminin içine sokulmalıydı.⁹

Ekonomik ihtiyaçların yanısıra, stratejik gereklilikler de Avrupa'nın yeniden imarını zorunlu kılıyordu. Amerikan siyaset plânlamacılarına göre, Avrupa düşman bir devletin veya devletler ittifakının denetimi altına girmemesi gereken bir arz ve emek kaynağı, bir sanayi merkeziydi. Almanya'nın mağlubiyeti, İngiltere ve Fransa'nın savaş sırasındaki tükenişleri, Orta ve Batı Avrupa'da bir güç boşluğu yaratmıştı. Eğer A.B.D., güç dengesinin unsurlarını ekonomik ve siyasi olarak bir araya getirmezse, bu bölge Sovyet genişlemesine açık hale gelecekti.

Bunların yanında, Avrupa'nın yeniden imarını amaçlayanlar, eski Avrupa devletler sisteminin yerine, kıtada kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmeye daha elverişli bir sistem kurmayı amaçlamaktaydılar. Bu en iyi, Amerikan federalizmi benzeri bir devlet yapısını Avrupa'ya uygulamak biçiminde olabilirdi. Çünkü, stratejik olarak, uluslarüstü kurumlar tarafından denetlenen bütünlüğü bir ekonomik düzen, Alman milliyetçiliğinin ve militarizminin kolayca denetim altına alınmasını sağlayabilir, Fransa'nın güvenlik ve ekonomik endişelerini gidererek Almanya'yı tamir edebilir ve dolayısıyla Sovyet ilerlemesine karşı Batı Avrupa'da uygun bir güç dengesi yaratabilirdi. Amerikalılar, kendi ülkelerinde başardıkları, geniş bir iç pazarda, serbest pazar güçleri tarafından ve merkezî kurumların eşgüdümü ile oluşturulan alt yapı üzerinde bütünlüğü bir ekonomi yaratılması modelini Avrupa'ya ihraç etmek istiyorlardı. Nihai amaçları bir Avrupa Birleşik Devletleri kurmaktı.¹⁰

Yukarıda sözünü ettiğimiz Moskova görüşmelerinden A.B.D.'nin istediği tarzda bir sonuç çıkmaması üzerine, Amerikalılar, bir daha geri adım atmamak koşuluyla, Sovyetler'in yardım ve müdahalesi olmadan bir programı uygulamaya koymaya kesin karar verdiler. Bu konudaki açıklamayı, Dışişleri Bakanı George Marshall 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde verdiği söylevde yaptı. Marshall konuşmasında, Avrupa'nın içinde bulunduğu duruma kısaca değindikten sonra, Amerika'nın Avrupa uluslarını ortak bir imar plâni içinde bir araya getirme kararlılığını taşıdığını ifade etti. Marshall, Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere tüm Avrupa ülkelerini bu plâna dahil olmaya davet ediyordu.¹¹

Marshall'ın önerisinde üç nokta göze çarpmaktaydı. Birincisi, Truman Doktrini'nden farklı olarak, ekonomik tamir üzerine vurgu yapılmaktaydı. Yeni politika, açlık, fakirlik ve kaosla mücadeleye yönelmişti. Herhangi bir askeri yardım söz konusu edilmemekteydi. İkincisi, ulusal düzeyden, bölgesel düzeye (tüm Avrupa kıtası) çıkılmıştı. Tek tek ülkeler değil, bir bölge söz konusu edilmekteydi. Daha önce Türkiye ve Yunanistan örneğinde görüldüğü gibi tek tek ülkelerle yardım ilişkisine giren A.B.D.,

⁹Hogan, op. cit., s. 27.

¹⁰Ibid., s.429.

¹¹Council...,op. cit., s.57-58.

bu politikasını değiştiriyordu.¹² Öneride dikkati çeken son nokta ise, bu girişimi engellemeye kalkışacak olan hükümetler, siyasal partiler ya da grupların Amerika'nın direnişiyile karşılaşacağını ifade edilmesi idi. Bu sözler Sovyetler Birliği ve Batı Avrupa'daki komünist partilere yönelik açık bir ihtar niteliği taşımaktaydı.¹³

Marshall 5 Haziran'da, bundan sonra kendi adıyla anılacak plândan bahsederken, hiçbir plân çizmiyor, taahhüdler altına girmiyordu. Tek yaptığı, yeni bir ekonomik işbirliğine giden yolu, basit bir öneriyle açmaktı. Aslında, o tarihte ortada tam bir plân da yoktu. Dışişleri Bakanı Marshall George Kennan'ın başkanlığındaki kurulun hazırladığı raporlara dayanarak bir çerçeve çiziyordu. Bu çerçevenin içi, ileriki aylarda Amerikalılar ve daha çok Avrupalılar tarafından doldurulacaktı. Marshall, Avrupalıların plâna doğrudan katılmasını istemekteydi. Çünkü, böylece ihtiyaçlar daha iyi karşılanabilir ve sorumluluk Avrupalıların üzerinde olacağından, biraraya gelip ortak bir ekonomi oluşturmaları ve anlaşmazlıklarını çözmeleri daha kolay olabilirdi.

Şimdi, A.B.D. plânın içeriğini ve kapsamını Avrupalılarla görüşmeli ve onların katılımını sağlamak için çalışmalar yapmalıydı. Ancak, bir bütün olarak düşündüğümüzde tüm Avrupa devletleri plâna aynı iştihakla yaklaşmadılar.

II-Marshall Planı'na Avrupa Devletlerinin Tepkisi

Marshall Planı'nın uygulayıcıları, Almanya'yı geniş bir Batı Avrupa içine almak ve bu ülkenin tamiratını, komşularının güvenlik endişelerini ortadan kaldırarak, yapmak istiyorlardı. Fransa, bu yaklaşıma en çok karşı çıkan ülke oldu. Fransa, Almanya'nın bölünmüş kalmasını ve Alman egemenliğine 1920'lerde olduğu gibi sınırlamalar getirilmesini savunuyordu. Zaten, Fransız işadamaı Jean Monnet'in adını taşıyan kendi plânlarını da geliştirmişlerdi. Bu plânın temelinde, Fransa'nın Alman endüstri bölgesini ilhak etmesi ya da en azından bu bölgenin kullanım haklarının Fransa'ya verilmesi yatıyordu.¹⁴

Yine de Fransız Başbakanı Ramadier ve Dışişleri Bakanı Bidault plânı doğrudan reddetmek yerine, Avrupalı ülkelerin temsilcileriyle görüşüp bir cevap vermeyi daha uygun buldular. Ramadier ve Bidault'nun bu uzlaşmaya yakın tavrı, özellikle komünistlerin yayın organları olan, *L'Humanité*, *Franc-Tireur* gibi gazetelerde şiddetle eleştirildi. Çünkü bunlar, Marshall Planını Amerikan emperyalizminin Avrupa'da yayılması için kullanılan bir araç olarak değerlendirmekteydiler.¹⁵

Öte yandan, İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Marshall'ın 5 Haziran konuşmasından hemen sonra yaptığı açıklamada, "Marshall tekliflerini dört elle kabul ettiğini" bildirmişti. İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları, Plan karşısındaki birbirine pek yakın olamayan tutumlarına karşın, Avrupa devletlerinin bu konuda verecekleri ortak

¹²Cabell Phillips, *The Truman Presidency*, New York, The Macmillan Company, 1966, s.181.

¹³Türkaya Ataöv, "Marshall Planı'nından NATO'nun Kuruluşuna Kadar Soğuk Harp", A.Ü. S.B.F. Dergisi, C:XXIII, No:3 (1968), s.277.

¹⁴Hogan, *op. cit.*, s.20.

¹⁵Mee, *op. cit.*, s.121.

cevabı organize etme işinde birlikte hareket etme kararı aldılar. Avrupa'daki diğer büyük müttefik Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov'un da katılımıyla, uç dışişleri bakanı, 27 Haziran 1947'de Paris'te bu konuyu görüşmek üzere biraraya geldi.

Molotov, Marshall Planı'nın Avrupa'yı Amerikan denetimine sokacağı endişesini taşımakta ve kabul edilemez bulmaktaydı. Zaten, 6 Haziran'dan itibaren Sovyetler Birliği'nin resmi yayın organı *Pravda*, Plan aleyhinde yayınlar yapmaya başlamıştı. Molotov'un tutumu üzerine, Paris görüşmeleri ortak bir karara varılmadan sonuçlandı.

Paris görüşmelerinden iki gün sonra, İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları, İspanya dışındaki tüm Avrupa devletlerine, Plan konusunda yapılacak genel bir konferansa katılmaları için davette bulundu. 14 Avrupa ülkesi bu çağrıya olumlu cevap verdi. Son ana kadar konferansa katılma niyeti taşıyan Doğu Avrupa ülkeleri ise, Sovyetler Birliği'nin baskılarıyla bu isteklerini gerçekleştiremediler. Dolayısıyla, Plan başlangıçtan itibaren, Doğu-Batı arasındaki uçurumu derinleştirdi.¹⁶

12 Temmuz 1947'de, Paris'te Quai d'Orsay'da biraraya gelen, Avusturya, Danimarka, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere, Fransa temsilcileri, Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını belirlemek ve karşılamak için, Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı (*Conference of European Economic Co-operation, CEEC*) adında bir örgüt kurdular. Avrupa ulusları daha önce hiçbir ortak girişim için bu kadar çok katılımı biraraya gelmemişti.¹⁷

Karışık ekonomik sorunlarla yüzyüze bulunan katılımcılar öncelikle siyasi amaçlarını ortaya koydular. Tümdengelim metoduyla, siyasi dileklerinden, ekonomik ihtiyaçlarına doğru bir gidiş takip ettiler. Siyasi gerçeklerden hareket edip, siyasi yapıya ulaşmak yerine, istedikleri siyasi yapıdan hareket edip, ona siyasi gerçekleri uydurmak yolunu seçtiler. Tabii ki, ekonomik gerçekler, bu kararları etkileyecekti. Ancak, hiçbiri ekonomik gerçeklerden yola çıkmak istemiyordu.

Mesela, İngiltere içinde bulunduğu ekonomik durumun kötülüğünün farkında olmasına rağmen bunu açıkça kabullenmeye yanaşmıyordu. İngilizler Marshall Planı karşısında bir ikilem yaşıyorlardı. Ekonomilerini tekrar rayına oturtabilmek ve *Commonwealth* içinde liderliklerini sürdürebilmek için Amerikan ekonomik yardımına ihtiyaç duyuyorlardı. Ancak bu destek kendi isteklerini karşılayacak düzeyde değildi. Öte yandan, Amerikalılara göre, para konvertibilitesi, ticari serbestlik gibi konular, Avrupa'da ekonomik istikrar ve büyümeye giden yolun başında bulunuyordu ki, İngiltere böyle bir düzene dahil olmaya hazır değildi. Ayrıca, İngiltere, Amerika ile özel ikili ilişkileri olan bir devlet olarak, sıradan bir Avrupa ülkesi gibi görülme istemiyordu. Sonuçta İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin, İngiltere'nin Plan'ı destekleyeceğini fakat ekonomik yükümlülükler altına girmeyeceğini açıkladı.¹⁸ Ancak, ileriki günlerde, ekonominin

¹⁶B. Ponomaryov and A. Gromyko, *History of Soviet Foreign Policy 1945-1970*, Moscow, Progress Publishers, 1973, s.162-163.

¹⁷Mee, *op. cit.*, s.142.

¹⁸Amerika'nın hedeflediğinin aksine uluslarüstü bir denetim mekanizmasının gözetimine girmek istemeyen İngiltere, 1949'da sterlinin değerini korumak için, konvertibiliteyi dondurunca, A.B.D.'nin ekonomik olarak bütünleşmiş bir Avrupa için beslediği ümitler

giderek daha da kötüleşmesi ve özellikle 1947-48 kışının çok kötü geçmesi İngilizlerin tutumunu biraz daha yumuşattı.¹⁹

Diğer yandan, Plan'ın başarıya ulaşması için kilit konumda bulunan Fransa, Almanya sorunu ve kendi iç ekonomik problemleri nedeniyle, A.B.D.'nden gelen yoğun bir baskıyla karşı karşıyaydı. Amerikalılar, Fransa'nın, Almanya'nın tekrar sınılaşmasına izin vermesini istiyor; bunun Avrupa'nın yeniden inşasında çok önemli bir unsur olduğunu savunuyorlardı. Fransızlar ise bu isteklere karşı çok inatçı bir tutum içine girmişlerdi.

CEEC Paris'te çalışmalarına devam ederken, 21 Temmuz 1947'de A.B.D. Dışişleri Bakanı Marshall, Fransa Dışişleri Bakanı Bidault'ya, Almanya'nın tamiri konusunda, İngiltere'nin de katılacağı bir toplantı yapmayı önerdi. Çünkü Fransızlar Monnet Planı'nda öngörülen yıllık 12 milyon ton çelik üretimini tehlikeye düşürdüğü için A.B.D ile İngiltere arasında kabul edilen Sanayi Düzeyi programına karşı çıkıyorlardı. Ancak, Londra'da 12 Ağustos'ta başlayan üçlü görüşmelerde taraflardan hiçbiri istediği sonucu alamadı. Bunun üzerine Bizonia'da 1947 Ağustos'undan itibaren Sanayi Düzeyi programı uygulanmaya başladı. Fransızlar ise kendi bölgelerinde bu programı uygulamadılar. Aynı konuda, 1947 ve 1948 boyunca, Berlin, Paris, Londra ve Washington'da yapılan görüşmelerde de sonuç sağlanamadı. Ancak, A.B.D.'nin Marshall Yardımları çerçevesinde Fransa'ya verdiği ekonomik destek sayesinde bu ülkenin inadı kırıldı.²⁰

Yine CEEC toplantıları devam ederken, 27 Temmuz'da, Bidault, Molotov ve Bevin bir kez daha biraraya geldiler. Molotov'a göre, Avrupalılar A.B.D.'nin plânının tam olarak ne olduğunu bilmemekteydi. Dolayısıyla, A.B.D. şu sorulara cevap vermeliydi:

1-A.B.D.'nin Avrupa'nın tamiri için vereceği paranın kesin miktarı neydi?

2-A.B.D. Kongresi böyle bir krediyi onaylayacak mıydı?

İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Molotov'a, demokrasilerde kimsenin yaşamaya karışamayacağını, dolayısıyla Kongre'nin tutumunun şimdiden belli olamayacağını; A.B.D.'nin halihazırda belirlediği bir miktar olmadığını, bu miktarı Avrupalıların isteklerine göre tespit edeceğini bildirdi. Toplantıya ara verildiğinde, İngiliz ve Fransızlar, bir telgrafla Washington'a durumu ve Sovyetlerin "engelleyci" ve "gecikirici" politikalarına izin verilmeyeceğini bildirdiler.

Öğleden sonraki oturumda Molotov, Sovyetler Birliği'nin Plana katılmayacağını resmen açıkladı. Çünkü, ona göre Avrupa devletlerinin kaynaklarının miktarının araştırılması onların egemenliğini zedeleyecekti. Amerikan kredilerinin Avrupa'nın iktisadi olarak tedavi edilmesi için değil, bazı Avrupa ülkelerini diğerlerine karşı biraraya

suya düşme aşamasına geldi. Ancak iki ülke liderlerinin yaptığı görüşmelerden sonra, İngiltere sterlingi devalüe etmeyi kabul etti. Ayrıca, Avrupa'da serbest ticarete yönelik çekincelerini de kaldırdı.

¹⁹Mee, *op.cit.*, s.170

²⁰Idem.

getirmek maksadını götüğü görüşünü savunan Molotov, İngiltere ve Fransa'yı Plan'a destek vermemeleri konusunda uyardı.²¹

Sovyetler Birliği, Marshall Planı'nı, Batı'nın II. Dünya Savaşı öncesinde Doğu Avrupa ülkeleriyle kurduğu bir tür sömürge ilişkisini yeniden tesis etmeye yönelik bir program olarak değerlendirmekteydi. Doğu Avrupa ülkelerinin Plan'a katılmamalarıyla, bu pazar Batı'nın elinden kaçmış sayılacaktı. Doğu Avrupa ülkeleri birer hammadde ihracatçısı ve mamul madde ithalatçısı haline getirilmeden, Plan'ın başarıya ulaşması imkansızdı. Marshall Planı'nı bu mantık içinde değerlendiren Sovyetler Birliği için Plan gerçek bir tehlikeydi. Ancak, Sovyetlerin böyle bir korku içinde olduğunu bilmeyen Batı kamuoyu, Molotov'un Paris toplantılarından ayrılışını, bir baltalama eylemi olarak yorumlamıştı.²²

Aslında, A.B.D. yönetimi Sovyetler Birliği'nin Plan'a katılımı durumunda "bozgunculuk" yapacağını düşünmekte ve bunu istememekteydi. Ancak, bu düşüncesini açık açık ifade etmekten de çekinmekteydi. Sonuçta, Sovyetler'in katılmama kararı ile, Truman yönetimi rahat bir nefes aldı.

Ancak, Truman'ın bu rahatlaması da çok uzun sürmedi. Çünkü, Plan dışında kalmakla beraber, Sovyetler Birliği Batı ve Doğu Avrupa ülkelerinde kendi ideolojisini yaymak için yaptığı çalışmalarını yoğunlaştırdı. Fransa ve İtalya'nın Marshall Yardımları programından çıkmaları için, bu ülkelerde çok büyük çapta işçi grevleri düzenletirdi.

Molotov'un Paris toplantısını 2 Temmuz'da terk etmesinden hemen sonra, Sovyetler Birliği 10 Temmuz'da Bulgaristan, 11 Temmuz'da Çekoslovakya, 14 Temmuz'da Macaristan, 25 Temmuz'da Yugoslavya, 4 Ağustos'ta Polonya ve 26 Ağustos'ta Romanya ile ikili ticaret anlaşmaları yaptı. Doğu Avrupa bir ekonomik birliğe doğru gidiyordu. Bu ikili anlaşmalardan kısa bir süre sonra da yedi Avrupa ülkesi kendi aralarında Komünist İstihbarat Bürosu (Cominform)'nu kurdular.²³

Tekrar Paris toplantılarına dönersek görüyoruz ki, A.B.D. toplantılara katılan Avrupa ülkelerinden İngiltere aracılığıyla bazı şeyler istemekteydi. Öncelikle, katılımcılar, ekonomik ihtiyaçlarını akılcı bir biçimde ortaya koymalıydılar. A.B.D.'nin vereceği para, bir program çerçevesinde, dört yıllık bir süre içinde yavaş yavaş kullanılmalıydı. Uzun vadeli plânlar değil, acil ihtiyaçları karşılayacak kısa vadeli plânlar yapılmalıydı. İkinci olarak, Avrupa ülkeleri paralarını istikarara kavuşturmalı, mali yapılarını düzene sokmalıydılar. Bu yolla ileride, kendi aralarında ticari engelleri kaldırıp, gümrük birliği sağlamalıydılar. Üçüncü olarak, hazırlayacakları raporda, ihtiyaç duydukları kömür, petrol vb. hammadde miktarına, mevcut üretim durumlarına, üretim miktarının artırılmasına ilişkin önerilere, gıda, çelik, ulaşım araçları ve sanayi düzeyini belirten açıklamalara yer vermelidiler. Son olarak, katılımcılar bu unsurları gerçekleştirilebilecek bir örgütlenme içine girmeliydiler.²⁴

²¹Ponomaryov and Gromyko, *op.cit.*, s.164.

²²Ataöv, *op.cit.*, s.281.

²³Idem.

²⁴Mee, *op.cit.*, s.189.

Paris'teki toplantıları izleyen George Kennan'a göre, burada Avrupa'nın yeniden inşası için tatminkâr bir plân oluşturulması mümkün gözüküyordu. A.B.D. katılımcıların, Avrupa problemlerine orijinal ve dört dörtlük bir yaklaşım geliştirmelerini beklememeliydi. Zira, toplantıya katılanların hiçbiri kendi ülkelerinde güçlü bir siyasi desteğe sahip değildi. Bu nedenle, bazı konularda mütereddid davranıyorlardı. Uzun görüşmelerden sonra, CEEC 22 Eylül 1947'de, Plan'ın içeriği konusundaki raporunu hazırlayıp A.B.D.'ne sundu. Bundan sonrası, A.B.D.'ndeki teknik uzmanlara ve Kongre'ye kalıyordu.²⁵

III-Marshall Planı'nın Uygulanması ve Sonuçları

Plan'da yer alacak ülkelerin hazırladıkları rapor doğrultusunda, Amerikalı teknik ve siyasi uzmanlar yaklaşık iki ay süren bir çalışma yaptılar. Bu çalışma sonucunda, Avrupalıların istediği miktar olan 22 milyar dolar, yaklaşık %22 oranında kısılarak, 17 milyar dolara indirildi. Bu indirimle rağmen, Başkan Truman Plan'ı Kongre'ye sunduğunda, önemli sayılabilecek miktarda Kongre üyesi, çok pahalı olduğu gerekçesiyle Plan'a muhalefet etti. Muhaliflere göre "Sam Amca, savaş sırasında ve sonrasında yeterli kadar Noel Baba'lık yapmıştı. Yeni bir yardım paketi hem gereksizdi, hem de zor durumdaki Amerikan ekonomisine ek yük getireceğinden zararlıydı".²⁶

Bu muhalefete rağmen, Plan Amerikan kamuoyunda büyük bir desteğe sahipti. Tarım, işçi ve sanayi temsilcileri Plan lehinde açıklamalar yapmaktaydı. Basın da Plan'ı desteklemekteydi. Bir yandan da, Avrupa'daki olaylar Plan lehine geliyordu. 1948'de Çekoslovakya'da, demokratik yönetimi deviren komünistler iktidara gelmişti. 18 Nisan'da İtalya'da yapılacak seçimleri komünistlerin kazanması uzak bir ihtimal olarak görünmüyordu. Bütün bu gelişmeler, Kongre üyelerinin çoğunun Plan'ın yanında yer almasına yol açtı. Senato, 20 Mart 1948'de, 69'a 17 ve Temsilciler Meclisi, 31 Mart'ta 329'a karşı 74 oy ile tasarıyı kabul ederek yasalastırdı. Başkan Truman da, İtalyan seçimlerinin hemen arefesinde, 3 Nisan 1948'de yasayı onaylayarak yürürlüğe soktu.²⁷

Marshall Planı çerçevesinde tahsis edilen yardımların dağıtımı için, A.B.D. bünyesinde Ekonomik İşbirliği İdaresi (**Economic Cooperation Administration, ECA**) adında bir örgüt kuruldu. Bu örgütün onayı olmadan, hiçbir yardım gönderilmeyecek ve kullanılmayacaktı. ECA bir kamu kuruluşu niteliği taşıymıyordu. Özel sektör yetkililerinden oluşan ve danışma komiteleri yoluyla özel sektör gruplarıyla ilişkilendirilen bir bağımsız ajanstı. ECA'nın özel sektörle böylesine yakın ilişki içinde bulunmasının nedeni, Amerikan şirketlerinin Avrupa pazarına doğrudan girebilmesini sağlamak ve Avrupa'da tek bir pazar oluşumunun önündeki engelleri kaldırmaktır. Buna karşılık, Avrupa ülkeleri de kendi aralarında, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü

²⁵Council...,op.cit., s.60.

²⁶Senato'daki görüşmeler sırasında söz alan Senatör Bernard Brauch, Amerika'nın en büyük sorununun Avrupa'nın yeniden imarı değil, yurtiçindeki enflasyonun önlenmesi olduğunu savunuyordu. Brauch, "Ekonomimizi istikrara kavuşturmadığımız sürece global barış stratejimiz bize hiç birşey kazandırmayacaktır" şeklinde konuşmaktaydı. (Bkz. U.S. Congress, Senate, **European Recovery Program, Hearing Before the Committee of Foreign Relations**, 80. Congress, 2. Session, Jan 16-28 1948; Washington D.C., Governmental Printing Office, 1948, s.559-560.)

²⁷De Conde, op. cit., s.677.

(Organization of European Economic Cooperation, OEEC)'nü kurdular. Bu örgüt ileriki tarihlerde, kamu ve özel sektör temsilcilerinin işbirliği yaparak, ulusal para ve maliye politikalarını düzenleyecekleri, Avrupa istikrarı ve bütünleşmesi için çalışacakları Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization of Economic Cooperation and Development, OECD)'ne dönüşecektir.²⁸

Marshall Planı çerçevesinde, A.B.D., katılımcı ülkelere 13 milyar dolar civarında yardım yapmıştır.(Bu miktarın ayrıntıları ek tabloda görülmektedir) Yardımlar sonucunda, Amerikan şirketlerinin, 1929-1940 döneminde %1.5 artan Avrupa yatırımları, 1947-1950 yılları arasında, madencilik sektöründe %38, sanayi ürünlerinde %58, petrol ürünlerinde %143 artmıştır. Bu artış sonraki yıllarda da devam etmiş, 1950-1970 döneminde, Amerikan şirketlerinin Latin Amerika'daki yatırımlarındaki artış %320, Asya'da %556 iken, Avrupa'daki tüm yatırımlarındaki artış %1400 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Avrupa'da şube açan Amerikan bankalarının sayısı da 6'dan 72'ye çıkmıştır.

Marshall programı, gerçekten de Amerikan ekonomisini muhtemel bir durgunluktan kurtarak can simidi olmuştu. Avrupa ekonomileri elbette Plan sayesinde bazı olumlu sinyaller vermeye başlamıştı. Ama bundan en büyük karı yine Amerikalılar sağlamışlardır. Şöyle ki, 1955'de, İngiltere'deki ayakkabı fabrikalarının %60'ı, bebek maması, renkli ve siyah-beyaz film, nişasta, dikiş makinesi, daktilo fabrikalarının %80'i, kahvaltılık malzeme, hesap makinesi, sigara, patates cipsi, jilet, buji fabrikalarının %65'i, otomobil, süt, kozmetik ürünleri, ilaç, traktör, petrol ürünleri, elektrikli ev aletleri fabrikalarının %50'si, lastik, sabun, deterjan, baskı makinası fabrikalarının %45'i Amerikan sermayesinin yönetimindeydi. Fransa'da ise, A.B.D. firmaları, aynı yıllarda bilgisayar ve entegre ürünlerinin %80'ini, tarım makinalarının %65'ini, iletişim makinalarının %65'ini, film ve fotoğraf kağıtlarının %70'ini, otomobil ve uçak lastiklerinin %45'ini, petrol ürünlerinin ise %40'ının üretmekteydi. Avrupa, Amerikan sermayesi için, neredeyse 19. yüzyıl ortalarındaki "Uzak Batı" haline gelmişti.²⁹

Eğer Marshall Yardımlarını, basitçe enflasyonu kontrol etmeyi, ticareti canlandırmayı ve üretimi yeniden başlatmayı amaçlayan bir program olarak görürsek başarılı olduğunu söylememiz mümkündür.1950'ye geldiğinde; Fransa dışında, katılımcı ülkelerin çoğunda enflasyon düşmüştür. Avrupa içi ve dışı ticaret artmıştır. Plan'ın uygulandığı, 1948-1953 döneminde, Batı Avrupa'nın toplam GSMH'si, 120 milyar dolardan %32 artışla 159 milyar dolara, zirai üretimi savaş öncesinin %11, sanayi üretimi ise yine savaş öncesinin %40 üzerine çıkmıştır. Yardımlar, Avrupa'nın kendi kendine yeterli olabilmesi için gerekli ilk hızı vermiştir. Temel maddelerin ithalatı kolaylaşmış, üretimdeki darboğaz aşılmış, dolayısıyla üretim artışı, ticaret gelişmesi ve sosyal barış ve refah sağlanmıştır.³⁰

Amerika'nın Plan çerçevesinde verdiği parasal ve teknik yardımlar ile çeşitli Avrupa ülkelerinde yapılanlara örnekler verirse, Hollanda'da sabun ve deterjan fabrikalarında daha önce beş günde yapılabilen bir kimyevi işlem Amerikalıların yardımıyla bir günde yapılır hale gelmiş, Norveç'te balıkçılar İtalya'da Amerikan pamuğundan dokunan yeni balık ağıları kullanmaya başlamış, Almanya'da Offenbach deri

²⁸Idem.

²⁹Mee, op. cit., s.258.

³⁰Hogan, op. cit., s.430.

fabrikası Amerikan teknisyenleri tarafından revize edilmiş, Danimarka'da kullanılmaya başlayan Amerikan yapımı örme makinaları trikotaj sektöründe %10 verim artışı sağlamış, Avusturya'da, bin öksüz çocuğun bakımları sağlanmış, Türkiye'de üç yıl içinde sıtmanın kökü kurutulmuştur. Yine yardımlarla, Fransa'nın Lille kentinde, Amerikan parasal ve teknik yardımıyla bir çelik fabrikası kurulmuş, bunu Roubaix'de dünyanın en büyük tekstil fabrikalarından birisinin kurulması izlemiş, savaş sırasında %70'i tahrip edilen Fransız limanları 2 yıl içinde restore edilmiş, Fransız ayakkabı ve deri sanayisinde Amerikan tekniklerinin uygulanmasıyla %20 verim artışı sağlanmış, traktör sayısı beş yıl içinde dört kat artmış, 1954'de elektrik üretimi Plan öncesinin dört katına çıkmış, sabit %5 GSMH artışı sağlanmıştır. İtalya'da ise hammadde eksikliğine rağmen, Plan'ın verdiği hızla otomobil sanayisi gelişmiş, Olivetti fabrikası dünya ticaretinin devleri arasına girmiş, İngiltere'de de gıda üretimi artmış, böylece fiyatlar ucuzlamıştı.³¹ (Ancak, sömürgelelerini bir bir kaybeden İngiltere'de, beklenen miktarda ekonomik iyileşme sağlanamamıştır.)

Ekonomik yönlerinin yanısıra, yardımlar siyasi olarak da etkili olmuştur. İtalya'ya ilk yardım gemilerinin ulaşmasıyla, siyasal propagandasını komünizm karşıtlığına ve Marshall yardımlarına dayandıran Hıristiyan Demokrat Parti seçimi kazanmıştır. Başbakan Alcide de Gasperi'ye göre Marshall yardımları İtalya'nın umudu olmuştur. Kampanyasını Marshall ve Amerikan karşıtlığına dayandıran komünist lider Palmiro Togliatti ise tahmin edilenden çok daha az oy toplayabilmiştir. Fransa'da ise, Planla gelen kaostan kurtulma havası içinde, 1947-52 döneminde hükümetten dışlanmışlardır. Liberal ve ılımlı sol eğilimler sağ kanat partileriyle işbirliği yaparak sağlam koalisyonlar kurmuşlardır.³²

Öte yandan 14 Mayıs 1950 seçimleriyle Türkiye'de iktidara gelen Demokrat Parti, yoğun Amerikan yardımı sayesinde, tarımsal üretimde bir patlama sağlamış, köylüyü memnun ederek 1954 seçimlerinde oy oranını artırmıştır.

Bu arada, Plan'ın uygulanmasıyla, dört bölgeyi işgal Almanya'sı, Sovyetler ve Batılılar arasında ikiye bölünmüştür. 1948 sonbaharı ve 1949 ilkbaharında Bonn'da biraraya gelen Batı Alman siyasi liderleri yeni demokratik bir anayasa oluşturmak için çalışmalara başlamışlardır. Tabii ki, işgal güçleri bu süreci yakından izlediler ve telkinlerde bulundular. 73 yaşındaki Başbakan Konrad Adenauer, her hafta parlamentonun aldığı kararları Ren nehrinin batı yakasındaki Petersberger Hof şatosunda bulunan müttefik yüksek komiserlerine sunuyor ve onların görüş ve tavsiyelerini alıyordu.

Marshall yardımlarının etkisiyle, yeni Almanya, *Wirtschaftswunder* denilen bir ekonomik mucize gerçekleştirmiştir. Doğu toprakları Sovyetlerce koparılan ve tarımsal alt yapısının büyük bölümü yok olmuş olan bu ülkede, 1949-51 döneminde dış ticaret hacmi iki katına çıkmıştır. 1951'de ihracat %75 arttı. Bu artış 1954-1964 döneminde artarak devam etmiştir. 1948-1964 döneminde sanayi üretimi altı kat artarken, işsizlik %9'dan %0.4'e düşmüştür. 1946'da iki milyon ton olan çelik üretimi, 1949'da dokuz milyon tona çıktı. 1953'de ise bu miktar 19.5 milyon tona ulaştı. Mercedes, Opel, Volkswagen gibi otomobil üreticileri üretimlerini iki kat artırmıştır.³³

³¹Mee, op. cit., s.251.

³²Ibid., s.255.

³³Hogan, op. cit., s.435.

Ancak Marshall yardımlarının, Avrupa'ya aktarılması, Soğuk Savaş'ın şiddetlenmesiyle giderek azalmıştır. Çünkü, özellikle 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgaliyle başlayan Kore Savaşı'ndan sonra, A.B.D.'nin savunma harcamaları hızla artmıştır. Bu durumda, Avrupa'ya aktarılan yardımlar azala azala sona ermiştir. Zaten 1949'da NATO'nun kurulmasıyla, Batı Avrupa'da Amerika'nın liderliğinde bir askeri blok oluşturulmuştu. Kore Savaşı'nın başlamasıyla, Avrupa'ya yönelik ekonomik yardımlar, askeri yardımlara dönüştürüldü ve NATO çerçevesinde verilmeye başladı. Marshall Planı da 1953'te resmen sona erdirildi.³⁴

Plan sona erdiğinde, aralarındaki sorunlar daha önceye nispetle hayli azalmış, tek bir ortak pazar kurmanın yararlarına inanmış, işbirliğine açık bir Batı Avrupa yaratılmıştı. Bu ülkeler, günümüzdeki ismiyle "Avrupa Birliği"ne giden yolu artık kendi çabalarıyla oluşturmuşlardır. Ancak, bu süreçte Marshall Yardımları yoluyla A.B.D.'nin verdiği ilk hız da unutulmamalıdır.

³⁴William Mc Neil, *Dünya Tarihi*, (çev. Alaattin Şenel), Ankara, İmge, 1994, s.573.

Marshall Planı Yoluyla Verilen Yardımlar (Milyon Dolar)

Ülke	Toplam	%	Hibe	%
Toplam	12.992,5	100,0	9.290,2	100,0
İngiltere	3.165,8	24,4	1.956,9	21,0
Fransa	2.629,8	20,2	2.212,1	23,8
İtalya	1.434,6	11,0	1.174,4	12,6
B.Almanya	1.317,3	10,1	1.078,7	11,6
Hollanda	1.078,7	8,3	796,4	8,6
Avusturya	653,8	5,0	556,1	6,0
Yunanistan	628,0	4,8	34,4	5,5
Belçika	546,6	4,2	217,3	0,3
Danimarka	266,4	2,1	196,0	2,3
Norveç	241,9	1,9	62,4	2,1
Türkiye	184,5	1,4	18,0	0,7
İrlanda	146,2	1,1	—	0,2
İsveç	107,1	0,8	-5,5	—
Portekiz	50,5	0,4	15,9	0,1
İspanya	26,8	0,2	—	0,2